

NARODNE PJESME IZ DALMACIJE U SUVREMENIM ZAPISIMA

Ljuba Ivanova. Hrvatske starinske narodne pjesme sakupljene u naše dane po Dalmaciji. Zapisao i uredio Olinko Delorko. Matica hrvatska, Split 1969.

Nedavno preminuli njemački slavist Alois Schmaus, koji usmenu poeziju južnih Slavena nije samo izvršno poznao nego ju je i razumijevao u finesama njezina književnog izraza i pristupao joj s modernim stilskokritičkim pogledima – kakvi, na žalost, velikom dijelu naših domaćih trudbenika zabavljenih usmenom odnosno narodnom poezijom jedva da su dostupni i jedva zanimljivi – objavio je jedan kratak članak o *vrsti i stilu u narodnom pjesništvu*. U članku je sugerirao mjerila za regionalno razlikovanje narodnih pjesama južnoslavenskih naroda prema obilježjima forme i stila, odvajajući područja s epskom dominantom (koja se u tim krajevima očituje i u samim lirskim pjesmama) od onih s epsko-lirskom dominantom »u epski manje izrazitim, perifernim područjima, osobito na jadranskom području, ili u seljačkim krajevima«, gdje u osnovnom tipu pjesama preteže »zgušnjavanje radnje, štednja riječi, sažimanje vremena, tehnika nagovještaja«, tj. neepska gradnja pjesama, pa sve to pridaće pjesmama osebuinu formu i sugestivne lirске vrednote, koje se upravo takvom tehnikom iskazuju »neposrednije, diskretnije, često finije«, a i sami se epski siže raspređaju lirski i oslobađaju se epske težine.¹

Ova zapažanja, koja će, vjerujem, s vremenom postati temeljem

¹ Alois Schmaus, *Gattung und Stil in der Volksdichtung*. »Rad Kongresa folklorista Jugoslavije u Varaždinu 1957«, Zagreb 1959. str. 169–174. (Hrvatski prijevod ovog Schmausova članka objavljuje se u mom izboru *Usmena književnost*. Izbor studija i ogleđa. Školska knjiga, Zagreb 1971.)

za definiranje i za distinkcije stila i forme usmene poezije južnih Slavena prema regionalnoj odnosno nacionalnoj pripadnosti i prema pjesničkim osobinama, potkrepljuje Schmaus kroz cijeli svoj članak zapažanjima i primjerima uzetim iz Delorkovih zbirki narodnih pjesama iz hrvatskih, ponajviše primorskih krajeva.

U to vrijeme nije još bilo Delorkove zbirke *Ljuba Ivanova*. No ta zbirka kao da je već tada bila nevidljivo prisutna u Schmausovoj viziji i sve što je on rekao o pjesmama iz područja s neepskom dominantom sjajno se potvrđuje upravo *Ljubom Ivanovom*. To nas je i potaklo da prikaz Delorkove zbirke započnemo pozivom na ove nedovoljno zapažene i nedovoljno valorizirane misli pokojnog Aloisa Schmausa.

Pjesnik i istraživač usmene poezije Olinko Delorko prikuplja već više od dvadeset godina narodne pjesme po Hrvatskoj, posebice i sustavno u svome zavičaju Dalmaciji. Sav taj njegov rad odvija se u sklopu djelatnosti Instituta za narodnu umjetnost, no Delorkov odnos prema pjesmama koje prikuplja, njegovi afiniteti, sve što u pjesmama otkriva i kako ih izabire, neodvojivo je od njegova osobnog poimanja i kreativnog pristupa.

Sve pjesme u zbirci *Ljuba Ivanova* prikupio je autor sam na terenu. Osebuinim pjesničkim vrednotama tradicionalne usmene poezije u Dalmaciji dao je Delorko vidno mjesto i u svome uvodnom tekstu i u izboru pjesama.

Delorko naglašava, s pravom, komponentu zapadne pjesničke tra-

dicije koja se u tim pjesmama očituje – i motivski i oblikovno i općom intonacijom. Iz dodira tih tradicija s onima što su dolazile na jadranske obale iz dinarskoga kopnenog zaleđa (a to je istaknut dio epskih sižeā, dijelom i drugih pjesama) izrasla je u Dalmaciji narodna poezija osebujne ljepote. U isti mah ona je utjecala i na stariju hrvatsku književnost, a i primala je poticaje od nje – pa su svi ti čimbenici dali oblik narodnim pjesmama u Dalmaciji.

Takve su pjesme poznate i iz većega broja dosadašnjih zbirki narodnih pjesama iz Dalmacije (Delorko ih opširno nabraja – tiskane kao i rukopisne). Ono što je novo u ovoj zbirci, to je s jedne strane začuđujuće bogatstvo vrijedne tradicionalne poezije iz zapisā našega vremena (o kojemu vrlo mnogi misle da je tradicionalna narodna poezija iz njega već iščezla), a s druge strane je nov – u usporedbi sa zbirkama drugih izdavača – poseban ukus i kriterij izbora, gusta koncentriranost onog tipa pjesama koje Delorko doživljuje kao specifično dalmatinske.

Premda motivski znatnim dijelom dolaze iz pastirsko-selvačke sredine pa i do danas u njoj žive – ove su pjesme dijelom dobile pečat stanovite urbane, posebno mediteranske kulture, s kurtoaznim ponašanjem i rekvizitima razvijenije civilizacije, s reminiscencijama iz renesansne i viteške poezije, na što su, uz ostalo, djelovali i kontakti sa susjednom Italijom. A pri svemu tome to su ujedno – izvan dvojbe – prave tradicionalne naše narodne pjesme.

Razlikuju se, dakako, i u samoj Dalmaciji pjesme iz krajeva koje oplakuje more od onih iz Dalmatinske zagore. Kako kaže Delorko, »baš ta dva elementa, tj. onaj renesansno-viteški kultiviran u sjeni skladne kamene arhitekture dalmatinskih

gradova i gradića te ovaj drevni iskonski koji se razvijao oko pločarica gola i bezvodna kamenjara, daju posebnu draž tradicionalnom pjesničkom stvaralaštvu u Dalmaciji«.

Među epskim pjesmama prevladavaju one novelistički raspričane i pustolovne nad izrazito hajdučkim: djevojke, prurušene u delije, služe neprepoznate i do devet godina u vojsci; zavodnici, preodjeveni u žensko, uspijevaju se lukavstvom domoći željenih djevojaka, koje im prije nisu podlegle usprkos njihovih dugotrajnih nastojanja; vjerne žene, također prurušene, izbavljaju lukavstvom muža iz tamnice. Druge epske pjesme u ovoj zbirci naginju više baladičnoj sumornoj intonaciji mjesto epske heroičnosti i zgusnute su – u skladu sa Schmausovom tezom.

Prva pjesma u zbirci, *Andrija i Davida*, uvodi čitaoca u viteški, urbani mediteranski krug pjesničkog iskazivanja, znatno drukčiji od deseteračke epike. Ispjevana u osmercu relativno rjeđe fature (– uu u \ - uu), balada o »krajevnoj čeri Davidi« sumorna je, baladično zgusnuta, noseći u sebi odjeke starih feudalnih odnosa, ali ne i feudalnih shvaćanja, izgrađena na humanoj sućuti za Davidu kojoj se »jubav poznala«, daleko od surovosti i feudalnoga i patrijarhalnoga epskog morala.

*U kraja čeri Davida,
vjeran je sluga Andrija,
Andro je Dave jubio,
Davi se jubav poznala...*

Dvoje nesretnih ljubavnika ove balade završit će život slično Tristanu i Izoldi, slično Omeru i Merimi.

Ova pjesma, kojoj Delorko ne navodi varijante jer su veoma rijetke i gotovo nepoznate, ima ipak svoju neobičnu prethistoriju, pa su ne-

ki autori jednu i, koliko znam, jedinu objavlјenu varijantu toj pjesmi čak povezivali s teorijom o got-skome podrijetlu Hrvata. Ta tumačenja spominjem uzgred, zanima nas sada pjesma, a ne njezina prilično nebulozna tumačenja; pjesma je u obje varijante izvanredna. Varijanta koja je prethodila Delorkovoj, a zapisao ju je Vid Vuletić-Vukaso- vić, počinje:

*U kralja čeri Dunzela
udat se nije hotjela,
imala slugu Invila,
potajno ga je ljubila...*

(Camilla Lucerna, *Balladen der »Unbekannten«*, Zagreb 1943).

Oba su teksta zapisana u dubrovačkom kraju. (Radi jasnoće spominjem da je varijanta odnosno inačica za mene tehnički termin koji je potreban pri poredbenom razmatranju narodnih pjesama, no njime se ni najmanje ne potire pjesnička autonomnost svakog teksta pjesme.)

Balada *Propast Jugovića* temat-ski odgovara pjesmi o slavnoj, tragičnoj, junačkoj *Jugovića majci* iz Vukove zbirke – koja je na strašne vijesti o pogibiji svoje djece uporno »tvrda srca bila, da od srca suze ne pustila«. Delorkova majka Jugovića izgubila je herojske crte i reagira samo spontano majčinski, po instinktu bezazleno: pogibija djece njoj je nezamisliva, ona ne vjeruje u nju i ne prihvaća je, jer za nju je život djece sav utkan u običnu prisnu svakodnevicu, kojoj smrt nema pristupa, a koja pred konačnim licem smrti postaje znak ponora među smrću i životom. Majka odbija vijest da su joj sinovi mrtvi:

*Aj ne luduj, jedinice moja,
jutros sôn in košuje dodala!*

Te svježe, čiste, bijele košulje njezinih »devet sinov mlôdi« posljednji su krhak zaklon, posljednja zaštita pred smrću. Zaklon koliko beznadan toliko i ljudski uvjerljiv.

U predgovoru Delorko s pravom ističe vrijednost autentične boje, draž svakidašnjega govora u pjesmama, posve drukčijeg od onih u prošlosti toliko isticanih i tako udešavanih dijaloga u narodnoj poeziji da su »više izgledali dijalozi vođeni između lica stvorenih od naših umjetnih pjesnika i to onih romantičnog smjera i naročito kad su pisali svoje patetične rodoljubne drame u stihovima, nego naravan razgovor interpretiran od našeg nepismenog čovjeka iz puka«.

Citirane riječi majke Jugovića iz Delorkove zbirke pripadaju među one s autentičnom bojom svakidašnjega govora. Taj se svakidašnji govor iskazuje u samom jeziku, a usporedno s time, na drugom planu, unutar jedinstvene strukture pjesme, on daje i sadržaju pjesme boju svakidašnjice, oslobođenu patetičnosti i onda kada je u pitanju klasičan epski siže i tema prožeta patosom – o čemu nam, uz mnoge primjere, svjedoči i ovaj o majci Jugovića.

Od klasičnih se epskih pjesama razlikuju i one koje iskazuju posebnu nježnost prema ženskoj djeci i prema sestrama – kao u pjesmi u kojoj mati ne može prežaliti svojih devet kćeri što ih je po očevoj kletvi umorila kuga, ili u pjesmi *Lijepa Pijera* u kojoj devetero braće devet godina traga »po zemlji turaškoj« za svoiom zarobljenom sestrom.

Među kratkim lirskim pjesmicama mnogo je onih što govore o mornarskom udesu priprosto i životno:

*Vi mladići kê doma stojite,
vi na more izaziti želite,
da vi znate što je jad od mora,
stali bite majki oko dvora.*

Arhaična pjesma o svetom Nikoli i sotoni, spjevana u stilu molitvice, u kojoj su religiozne kršćanske teme povezane s bizarnim starim vjerovanjima, također je sva proniknuta ambijentom mora.

Nasuprot tome pjesma *Pastirska* iskazuje raspoloženja umiljate pastirske arkadije.

Pjesme Delorkove zbirke ne bi pripadale Dalmaciji, kad ne bi poznavale i satiru, resku porugu, smisao za grotesku. Takva je pjesma o glomaznoj i proždrljivoj nevjesti, sva u duhu rabelaisovskih nečuvjenih hiperbola, ali poniklih iz seljačke sredine i seljačkih shvaćanja (takve pjesme nisu, naravno, posebno dalmatinske, ali je i njima Dalmacija dala osebujan oblik).

Balada o nevjernici i mladome Mikuli (Delorko bi je nazvao romancom zbog njezine vedrije intonacije) donosi se čak u četiri razne varijante (pjesme br. 14, 164, 176 i 254), i ništa nam ne svjedoči rječitije od ovih paralelnih tekstova s istim sižeom kakve su sve u narodnoj pjesmi neiscrpane mogućnosti variranja i obogaćivanja jezika, ritmova i situacija unutar istih tradicijom fiksno utvrđenih sižea:

*Šeta se mladi Mikula,
po 'nemu gradu bilemu,
Mare ga s kule gledala,
bilon mu rukon mahmula,
cernim mu okom mignula...*

* * *

*Knjigu piše ljuba vojvodića
i šaje je Mitri Jankovića,
u knjizi je njemu govorila:
Dojdi meni u pohode, Mitre...*

* * *

*Uezak vezla Mare Ivanova
na prozoru od bijeloga dvora,
vezak vezla, niz more gledala,
na moru je jedra ugledala,
u jedrima Krajevića Marka,
mahala ga rukon i klobukon...*

*Stari kráj poša u poje,
u dvoru jubu ostavja,
a ona Ivu doziva:
Dojdi mi u dvor, Ive mlôd...*

U svim ovim pjesmama ostarjeli muž zatekne preljubnike u kući, no kako to nejednako protječe! Jednom muž kažnjava preljubnicu (dakako smrću!), no ne ljuti se na svog suparnika («i ja bi' doša ko bi zvä/i ja bi' jubi ko bi dá!«); u drugoj pjesmi suparnik izbjegne susretu s mužem, a samo nevjernica plaća životom; a u jednoj pak pjesmi kralj se vraća iznenada iz polja (da, baš iz polja – to je draž svakidašnjice) i:

*Ive se parvi skoćio:
»Ajme sada smo p'opali,
eno ti kraja iz pojal«
Ona ga skrije u ormar.
Po dvoru kraj se vrzao,
posli je trudan zaspao.*

To je sve!

Stariji su skupljači obično cijenili samo one pjesme koje bi bile zapisane u svojoj potpunosti – što dulje, to bolje. Ostajali su neosjetljivi za sva ona skraćivanja tekstova koja doduše nisu bila namjerna nego najčešće plod zaboravljanja, ali kreativnog zaboravljanja, takvoga koje stvara nove cjeline, nov smisao, duh i poantu. O tome svjedoče, među ostalima, pjesme br. 56, 185 i 203 Delorkove zbirke. (Bilo bi preopširno da to potanje obrazložim.)

Za ljepotu fragmentarnih tekstova u narodnoj poeziji ima Delorko naročito razvijen osjećaj – dakako, inspiriran i modernom umjetničkom poezijom – pa je svojevremeno objavio članak *Draž pjesničkih fragmentata* («Mogućnosti», 1957, br. 10). Taj se njegov smisao i u ovoj zbirci fino očitovao, ali ipak, ujedno, mislim da su fragmenti mjestimice pretjerano unošeni, pa i ondje gdje nemaju draži i nisu drugo do slu-

čajne krhotine cjelovitih poznatih pjesama (br. 29, 142, 190, 204, 206).

Uz neke su pjesme propušteni navodi važnijih varijanata ili literature, npr. uz pjesmu br. 261 trebalo je obvezatno navesti pjesme tipa *Biži, biži maglina* – što ih je, uostalom, Delorko djelomice i sam bio objavio u svojoj zbirci *Istarske narodne pjesme* (Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1960, str. 178–182, br. 4, 6, 8 i 10). Uz pjesmu *Oteli je* (br. 125), poznatu inače kao *Sijala Mare murtelu*, trebalo bi spomenuti da se o toj pjesmi govori u dvjema raspravama objavljenim u *Pomorskom zborniku povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije*, I (JAZU, Zagreb 1962): to je rasprava Jerka Bezića *More i pomorstvo u našoj narodnoj muzičkoj tradiciji* i moja *Pomorska tematika u našoj narodnoj književnosti*.

U pregledu literature na str. LI navodi Delorko članak G. Marana *Influssi italiani nelle 'pjesme spjevana na narodnu' ...* – jedan loš i dezinformativan članak. Šteta je što uz taj navod ne spominje replike Maranu Švelca, Ravlića, Štefanića i drugih, a niti moju raspravu koja je svojim osnovnim dijelom upravo diskusija s Maranom: *Hrvatskosrpska narodna književnost u svjetlu nekih komparativnih proučavanja* (*Narodna umjetnost*, knj. 2, 1963).

Raspored je pjesama u knjizi subjektivno Delorkov, vođen jednim finim literarnim ukusom, bez težnje ka klasificiranju. Tome nema zamjerke, naprotiv! No autor u predgovoru (na str. XV) donosi ipak i pokušaj klasifikacije pjesama, a taj nije uspio jer je rađen po (i inače uobičajenim) neusklađenim mjerilima.

Delorko se s potpunim pravom drži načela da objavljuje pjesme točno onako kako ih je čuo, bez ispravaka i uljepšavanja. Ali mjesti-

mice je u tome pretjerao – ondje gdje su u pitanju očite omaške kazivačeve a možda i zapisivačeve (dijelom su to i tiskarske pogreške): jer te juba (treba: jer je juba, str. 5), nije meni do česa je tebi (treba: do česa, str. 23), da on neće iz kamere poći (treba: iz kamare, str. 31), Jednako je pusta sa svim strana (treba: sa svih, str. 37), da se nisan junako oženio (treba: junak, str. 40), stali bi te majki oko dvora (treba: stali bite, str. 62), mnogo je to jur dohodi (treba: novo jeto, str. 75), da bi brzo k svomu dvoru. | Zdravo, sretno dolazili (treba: k svomu dvoru | zdravo, sretno dolazili, str. 75), Ona čini da raspreže konje, ona ih je boje otvorala (treba: zaprezala, str. 223), a nokoga ozenila majka (vjerojatno znači: a nako ga oženila majka, str. 120), ne spravjaj puste kopreve (bilo bi možda bolje: koprene, str. 151), Hvalila se siron pašinica (nejasno, vjerojatno: širom – trebalo je objasniti, str. 216), Janko udre nogon ispod mukla (možda: ispodmukla, iz podmukla, str. 265), nego da je meso od diksana (možda: od iksana, str. 242).

Zbog sitnih tehničkih omašaka napominjem da je Banaševićevo ime Nikola (ne Marko! – v. str. XVIII), da citat pjesme na str. XLI ne pripada tekstu br. 97 nego tekstu br. 75 i da je tekst pjesme na stranama 243 i 244 otisnut obrnutim redoslijedom.

Razumije se da su to sitnice, ali treba ih spomenuti.

Osnovnu vrijednost *Ljube Ivanove* – te dragocjene zbirke narodne poezije, koja je zaista i poezija – one uopće ne dotiču. O vrijednosti te zbirke svjedoči, uz ostalo, popularnost koju je ona stekla u kratkom vremenu, u našem vremenu u kojemu nas često uvjeravaju da je interes za knjigu pripao prošlosti, a posebice interes za narodnu poeziju.

Maja Bošković-Stulli